

Ånga gård

Svärta socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län

Renovering av lekstugan 2019
Antikvarisk medverkan

Ånga gård

Svärta socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län

Renovering av lekstugan 2019

Antikvarisk medverkan

Rapport 2020:10

© 2020 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Sörmlands museum
Box 314, 611 26 Nyköping

studierummet@regionsormland.se

www.sormlandsmuseum.se

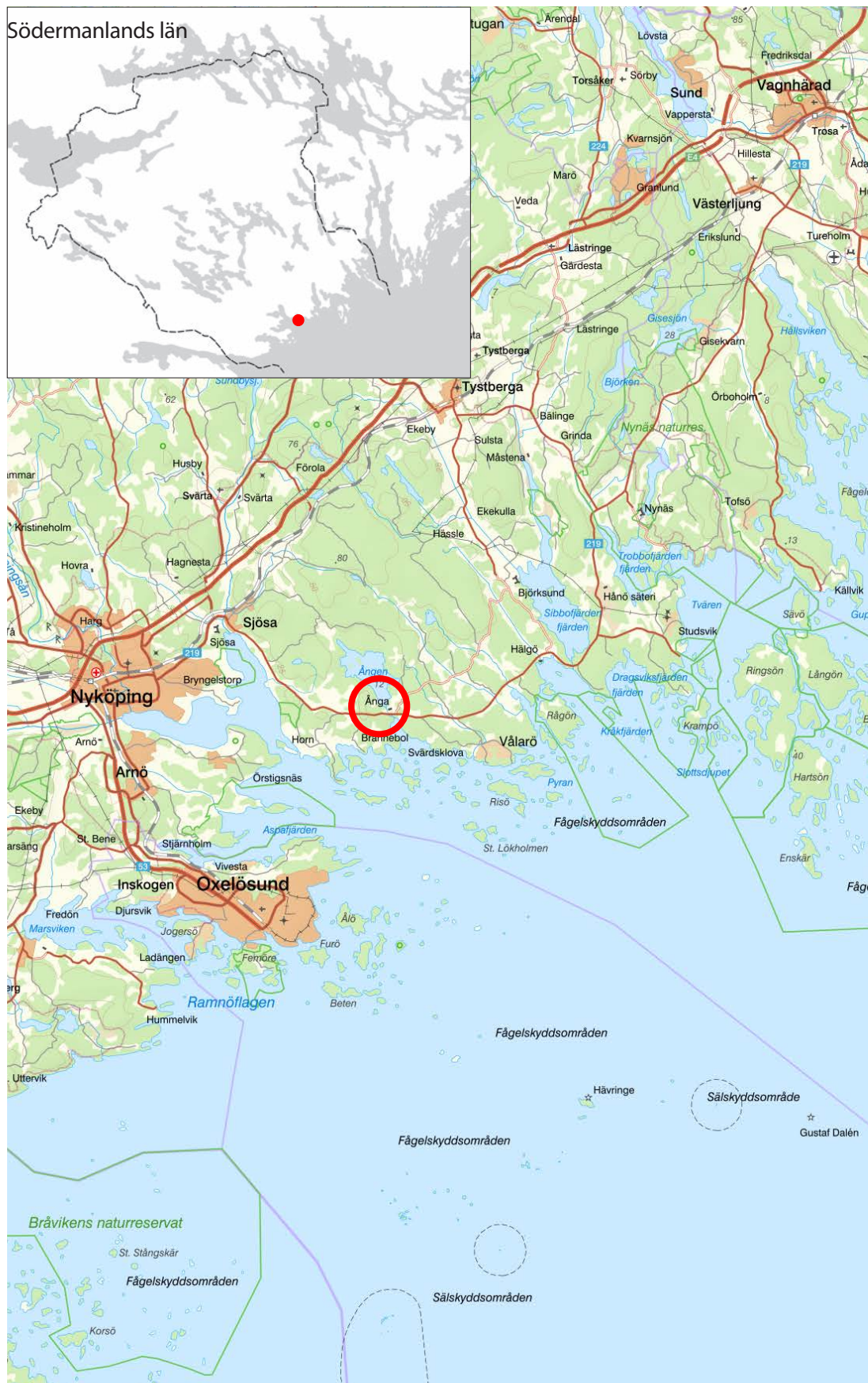
Författare: Eva Wockatz, byggnadsantikvarie
Omslagsbild: Foto, lekstugan efter renoveringen (SLM D2020-0804).
Foto, där ej annat anges: Eva Wockatz, Sörmlands museum
Diarienummer: KN-SLM18-0095

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriet. Enligt FUK-avtal D-nr: I2018/00115

Nyköping 2020

Innehåll

Inledning	7
Bakgrund	7
Sammanfattning av genomförda åtgärder	7
Beskrivning av lekstugan	9
Historik	11
Kulturhistoriskt värde	11
Skador och utförda åtgärder	11
Skadebeskrivning före åtgärder	11
Utförda åtgärder	13
Kulturhistoriska iakttagelser	17
Avvikelser från länsstyrelsens beslut	17
Kulturhistorisk bedömning av utförda arbeten	21
Projektrelaterad information	22
Produkt- och materialval	22
Administrativa uppgifter	22
Källförteckning	22

1 Läget för Ånga gård är markerat med en röd cirkel. Karta från Lantmäteriet.

Inledning

Bakgrund

Ånga lekstuga har renoverats under perioden september - oktober 2019. Länsstyrelsen i Södermanlands län har beviljat byggnadsvårdsbidrag med stöd av 5 § Förordning (SFS 2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer, beslutet utfärdades 2018-06-28. Sörmlands museum anlitas som antikvarisk medverkande. Arbeten har följts av Kjell Taawo och Eva Wockatz. Ett inledande startmöte hölls den 6 december 2018, med representant för fastighetsägarna, Gunnela Zetterström samt Anders Thunberg, Kiladalens hus. Arbetena kom sedan att utföras av Bures Byggnadsvård. Löpande platsbesök har gjorts under renoveringen. Slutbesiktningen hölls den 25 oktober 2019. Arbetena har utförts enligt "Protokoll från uppstartsbesök Ångas lekstuga", Sörmlands museum, Kjell Taawo, daterad 2019-01-11.

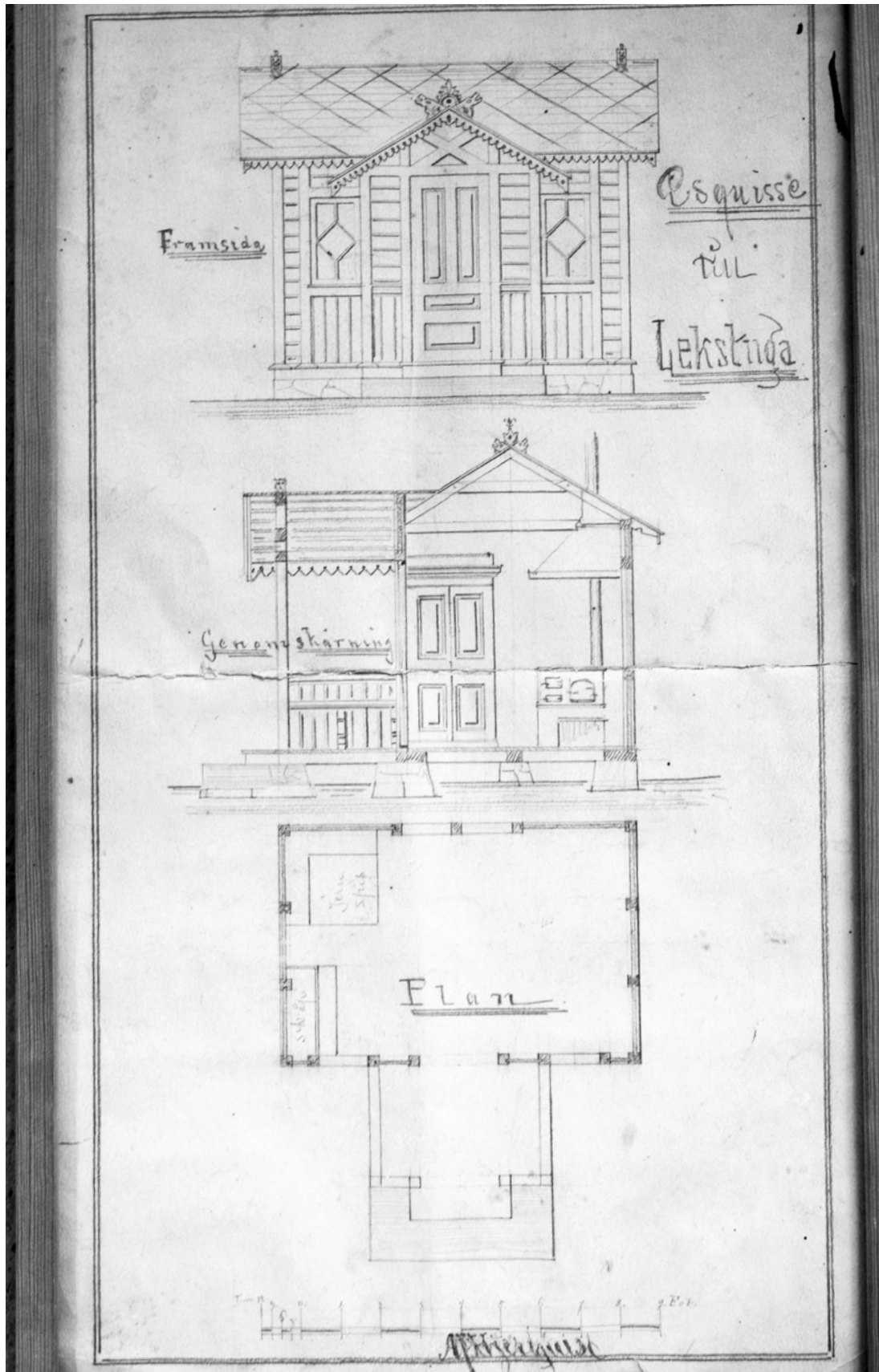
Sammanfattning av genomförda åtgärder

Utförda arbeten har inneburit:

- Lekstugans stomme har renoverats, med byte av rötskadade eller saknade delar.
- Taket har lagts om.
- Interiören har återställts. Nytt golv har lagts in.
- Lekstugan har flyttats till andra sidan om gårdens huvudbyggnad.
- Lekstugan har målats om.

2 Ånga gårds västra flygel, samt lekstugan sedd från söder före flytt och renovering 2019 (SLM D2020-0792).

3 "Esquisse" av lekstugan. Ritningen är odaterad och ritad av AF Hjertquist. Ritning finns hos fastighetsägarna.

Beskrivning av lekstugan

Ånga ligger en dryg mil öster om Nyköping på den lilla landremsa som skiljer Ångaviken från sjön Ången.

Lekstugan låg före arbetena väster om mangårdsbyggnaden och flyglarna, på en lägre belägen del av trädgården.

Lekstugan är uppförd med en stomme av stolpverk. Liggande sågade syllar vilar på naturstenar. På syllarna står stolpar, som är tappade i syllramen. Smala lister är spikade på vardera sidan av stolparna, som ”håller fast” liggande pärlspontspanel, som utgör väggbeklädnaden. Ingången vetter mot söder, där också en öppen farstukvist är byggd. På vardera sidan av farstukvisten finns sittbänkar. Sadeltaken är täckta med svart takpapp. På södra och norra fasaderna sitter spröjsade fönster. Inne i lekstugan finns en liten vedspis, med ett rökrör av plåt.

Lekstugan flyttades vid renoveringen 2019 till en ny placering öster om mangårdsbyggnaden.

4 Flygfotografi av Ånga gård i början av 1900-talet, sett från sydost. Okänd fotograf, SLM P12-646.

5 Den ursprungliga syllramen var svårt rötskadad. En senare kompletterande syllram hade monterats under originalsyllarna. Golvbjälkarna var monterade i kompletteringssyllen, norra långsidan (SLM D2020-0793).

6 Ovanpå stolparna låg passbitar, som nu togs bort (SLM D2020-0794).

Historik

Ånga var under 1600-talet ett säteri vars privilegier indrogs 1688. Gården var ett kronohemman under hela 1700-talet tills den friköptes 1803. 1808 byggdes dagens huvudbyggnad, samt den östra flygeln. Den västra flygeln kan vara från 1600-talet.

Lekstugan byggdes på 1890-talet på Sven och Hanna Palmes villatomt i Djursholm efter en bevarad ritning signerad A F Hjertquist. 1899 köpte paret Palme gården Ånga. Lekstugan flyttades med till Ånga gård, innan 1902 då Djursholmsvillan såldes. Vid Ånga byggdes lekstugan upp igen av sönerna Olof och Gunnar Palme åt småsyskonen Nils och Birgitta. Därför kallades lekstugan OlGuNiBi. Gunnar Palme var far till statsminister Olof Palme, som även han använde lekstugan som barn.

Kulturhistoriskt värde

Lekstugan är uppförd i ett tidstypiskt utförande med linoljefärgsmålad pärlspontpanel och snickarglädje. Byggnaden präglas av hög hantverksmässig kvalitet i detaljer som hopfogningar, dörr, fönster mm. Bevarat finns också den ursprungliga järnspisen och även porslin. Lekstugan kan bidra till att berätta om såväl samhälls- som socialhistoria och kan ge en inblick i hur det var att vara barn i en mer privilegierad samhällsklass. Till byggnaden finns även intressanta personhistoriska värden knutna.

Skador och utförda åtgärder

Skadebeskrivning före åtgärder

Grund

Syllarna vilade på låga naturstenar. Omgivande mark var så hög att vissa sylldelar låg mot mark.

Syllar

Byggnadens ursprungliga syllram var svårt rötskadad eller bortrötad. En senare kompletterande syllram hade monterats under originalsyllarna. Golvbjälkarna var monterade i kompletteringssyllen. Norra långsidans syll var mycket rötskadad, se bild 5.

Stomme

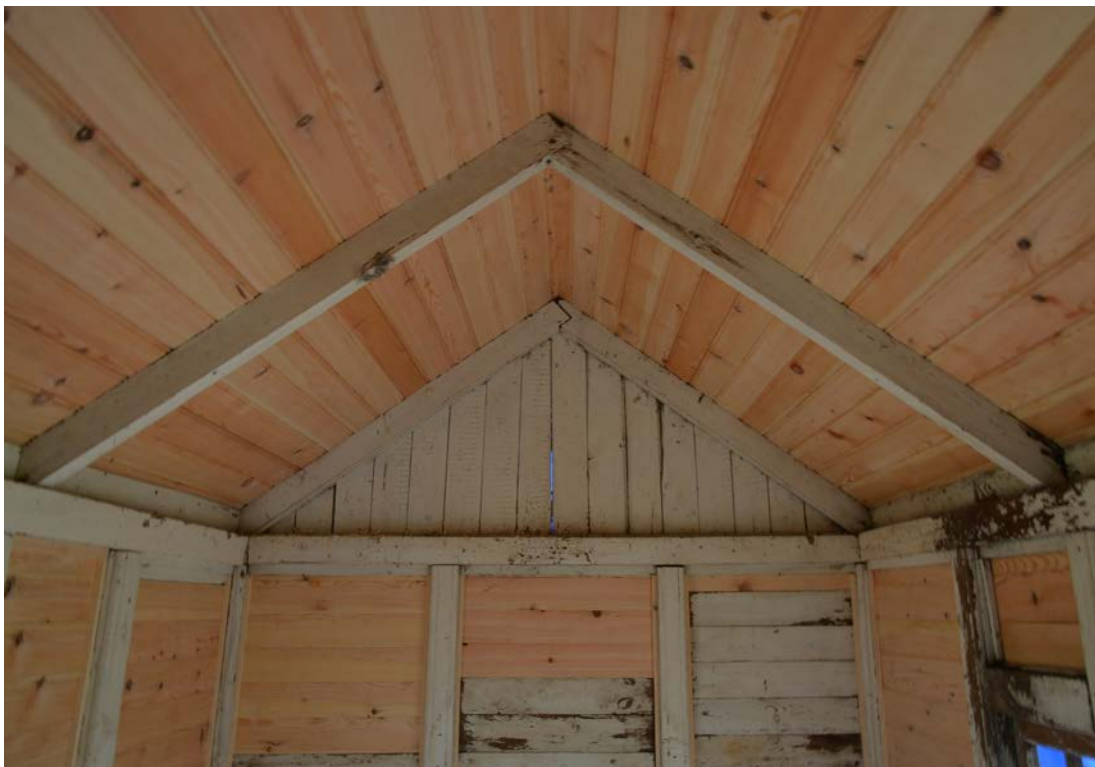
Stommens stående stolpar/stomreglar var rötade i nederkant. Ovanpå stolparna satt passbitar, se bild 6. Stommen var uppstadad med snedsträvor.

Taklag

Taklaget består av pärlspontade brädor som ligger direkt på takstolarna. Panelen hade ganska omfattande rötskador, se bild 7.

7 Innertaket var i dåligt skick och fick bytas, vy mot öster före flytten (SLM D2020-0795).

8 Vy inifrån lekstugan efter flytten och efter reparationer av tak och väggar. Motstående gavel (SLM D2020-0796).

Fasader

Väggarna består av liggande pärlspontspanel. Panel saknades på gaveln mot öster, där panelen hade ersatts med skivinklädnad. På panelen mot norr fanns det mycket lavpåväxt.

Interiör

Murstocken i nordvästra hörnet var raserad. Järnspisen var bortplockad och förvarades på annan plats.

Övrigt

Fönstren vid ingången och dörren var borttagna och ersatta med skivinklädnad. Farstukvisten hade satt sig, "vält" framåt. Ursprungliga ytterdörren stod lutad mot väggen.

Utförda åtgärder

Grund

Syllramen ställdes på delvis nya grundstenar för att stommen skulle komma upp ordentligt från marken. Under lekstugan har dränerande och kapillärbrytande makadam lagts ut.

Syllar

Samtliga syllar har bytts ut.

Stommen

Rötskadade delar av stommen har bytts ut. Samtliga golvbjälkar har bytts ut. De stående stolparna/stomreglarna skarvades i nederkant halvt i halvt och tappades i de nya syllarna. Små passbitar som fanns upptill togs nu bort.

Farstukvisten har renoverats, varvid rötskadade delar har bytts ut.

Taklag

När takpappen togs bort så visade det sig att taket hade omfattande rötskador. Därför valdes att byta hela takets pärlspontstäckning. Ny pärlspontspanel lades dit. Taket täcktes med ett lager underlagstakpapp, som sedan täckts med svart "shingel".

En ny figursågad takfotsdekoration tillverkades och monterades. Dekorationen gjordes med äldre ritning och äldre fotografier som förlaga.

Fasader

Väggarnas pärlspontspanel har kompletterats och rötskadad panel har bytts ut. Panel i bra skick monterades tillbaks.

Interiör

Ett nytt trägolv har lagts in. Trägolvet har behandlats med golvolja.

9 *Lekstugan efter flytten och efter reparationer av tak och väggar. I bakgrunden mangårdsbyggnadens östra gavel (SLM D2020-0797).*

10 *Takfotsdekorationen återskapades (SLM D2020-0798).*

Den delvis raserade murstocken murades upp igen med återanvändning av det äldre storteglet. Murstocken putsades med kalkbruk. Ovanför vedspisen satt tidigare en galvaniserad järnplåt, vilken nu återmonterades. Ny skorstenshuv monterades.

Vedspisen installerades och gjordes eldningsbar. Ett skorstensrör har dragits från vedspisen, med en skorstenshuv av plåt ovanför taket.

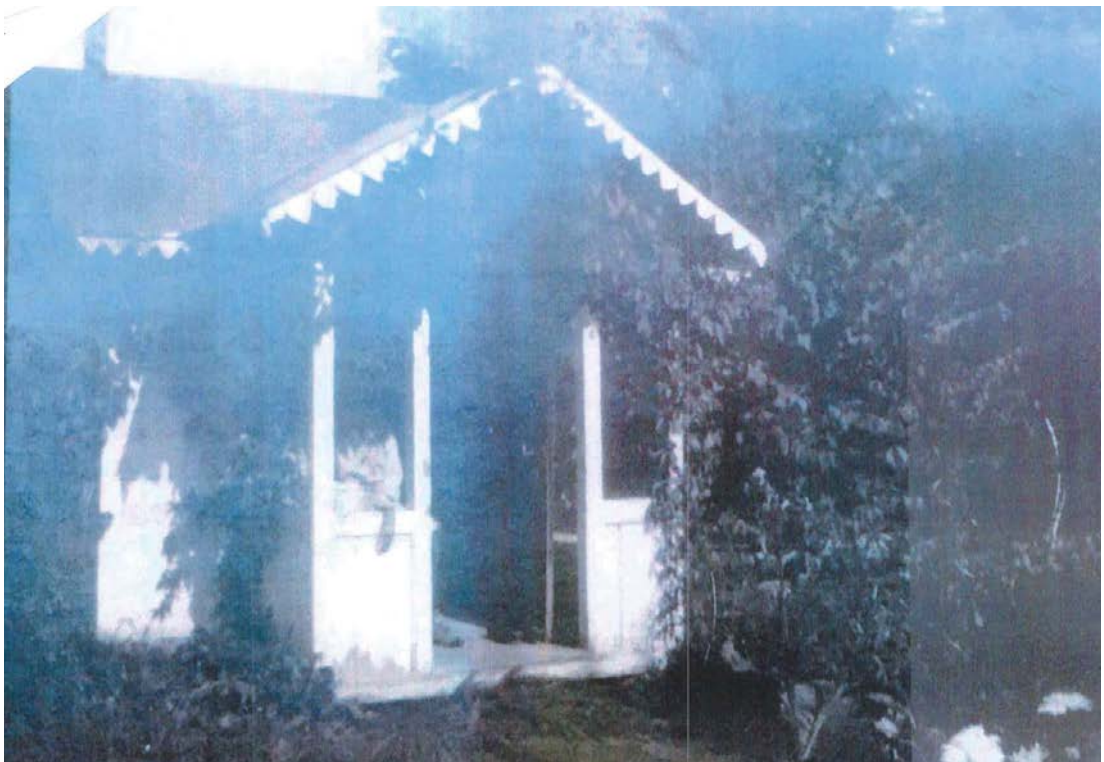
Äldre inredning återmonterades.

Övrigt

Lekstugan stod på delvis sank mark i gräsmattan nedanför mangårdsbyggnaden och flyglarna. Beslut togs därför att flytta lekstugan. Familjen hade också önskemål att ha lekstugan närmare huvudbyggnadens entré. I samråd beslutades att flytta lekstugan öster om huvudbyggnaden. Flytten genomfördes efter det att stommen hade lagats upp. På så sätt kunde lekstugan lyftas säkert.

Fönstren och dörren skrapades och målades med linoljefärg. Fönstren renoverades, glasen kittades med linoljekitt och målning utfördes med linoljefärg.

Vissa arbeten var redan från början planerade att göras utöver de arbeten som var bidragsgrundande. Dessa arbeten har utförts av ägarna själva. Allt virke målades våren 2020.

11 *Äldre fotografi av lekstugan, då takfotsdekorationen fanns kvar. Fotografi lånat av fastighetsägarna.*

12 Lekstugan är flyttad, rötskadad väggpanel har ersatts och taket har klätts med papp och "shingel" (SLM D2020-0799).

13 Vy av väggarna. Stora delar av ursprungsmaterialet sparades. Stolparna lagades i nedtill och skarvades halvt i halvt (SLM D2020-0800).

Befintlig pärlspontpanel in- och utvändigt skrapades ned till fast underlag. Ytorna tvättades med målartvätt och sköljdes. Fastighetsägarna valde att måla lekstugan i befintlig färgsättning, ljust vit/grå linoljefärg med mörkare listverk. Denna färgsättning har även övriga byggnader på gården. Nytt virke grundmålades, mellanstryktes och slutstryktes. Äldre målat virke slutströks två gånger. Dörren hade fin patina, varför den rekommenderades att inte målas.

Den putsade murstocken lämnades obehandlad. Om den ska målas bör det göras med en ”öppen” färg, lerfärg, kalkfärg, limfärg eller eventuellt en silikatfärg.

Golvet har behandlats med färdigblandad köpt roslagsmahogny (linolja, terpentin och trätjära) för att bättre stå emot smuts och väta. Golvet bör i framtiden inte lackas.

Vedspisen och skorstensröret har svärtats med spissvärta.

Kulturhistoriska iakttagelser

Lekstugan var före arbetena påbörjades vitmålad med gråmålade detaljer, hörn, verandastolpar, foder och fönsterbågar. Ursprungligen har lekstugan haft en ljust grön kulör, med gråblå detaljer. Följande ursprungliga kulörer (understa färglagret) kunde observeras, se även PM angående kulörer, Sörmlands museum 2019-10-30.

Stående stomreglar, utvändigt: Ljust grå NCS S 3502-G kromoxidgrön (lik linoljefärgslikaren 7C-09+811)

Fasadpanel, utvändigt: Mörk grön, NCS 4010-G10Y kromoxidgrön

Fönsterbåge, utvändigt: Mörk grön, NCS 5040-G20Y eller 5030-G30Y kromoxidgrön

Dörr, utvändigt: Militärgrön, NCS 4010-G10Y kromoxidgrön

Farstukvistens stolpar, utvändigt: Ljust grå

Avvikelser från länsstyrelsens beslut

Entreprenör och antikvarie har haft löpande kontakt och avstämningar. Inga avvikelser från beslutet har förekommit.

14 Lekstugans nordvästra hörn före flytt och renovering. Murstocken är raserad, vedspisen är tillfälligt undanställd (SLM D2020-0801).

15 Samma vy efter flytt och renovering (SLM D2020-0802).

16 *Lekstugan från nordväst i december 2018. Stugan är målad i vitt med grå detaljer. I bild Gunnela Zätterström och Anders Thunberg. Foto Kjell Taawo (SLM D2018-0861).*

17 *Lekstugan från sydost då arbeten påbörjades i september 2019. Farstukvisten har satt sig. (SLM D2020-0803).*

Kulturhistorisk bedömning av utförda arbeten

Lekstugan var i relativt dåligt skick, varför en hel del av virket som var rötskadat fick ersättas. Mycket av originalvirket har dock bevarats och arbeten har utförts med respekt för originalmaterialet. Lagningar av rötskadat virke har gjorts på ett hantverksmässigt sätt och med ett gott slutresultat.

Arbetena har utförts under antikvarisk medverkan och i samråd i enlighet med Länsstyrelsens beslut.

Lekstugan hade före renoveringen ingen dekorativ list vid takfoten. Den har någon gång tagits bort, men syns på ett äldre suddigt fotografi. Liknande listverk syntes också på den bevarade ritningen. Eftersom det var svårt att se detaljer, fick vissa detaljer förmodas. På fotografiet ser man också att farstukvisten tidigare nedtill har varit inklädd med panel. Detta hade skyddat farstukvistens golv, som nu är relativt utsatt.

18 *Lekstugan i november 2020, efter målning (SLM D2020-0804).*

Projektrelaterad information

Produkt- och materialval

Virke: Furu från Gotland, Österby byggnadsvård och byggbutik

Tak: Shingel från Katepal

Underlagspapp: Icopal Flexisteel YEP 1800

Kompletteringstegel: Stortegel

Puts vid vedspis: Kalkputs

Plåt, utvändigt: Fabrikslackerad svart plåt

Plåt, invändigt: Obehandlad plåt

Spik: Byggnadsspik, obehandlad, Claessons trätjära

Färg: Linoljefärg, Utvändig, Engwall&Claesson. Ljusgrå 3A-36 (grå umbra blandad med vit) och vit kulör.

Golv behandling: Roslagsmahogny, linolja, terpentin och trätjära.

Administrativa uppgifter

Fastighetsägare och beställare: Nils Palmes dödbo, genom Gunnela Zätterström

Entreprenör: Bures Byggnadsvård, Andreas Bure

Antikvarisk medverkande: Kjell Taawo och Eva Wockatz, Sörmlands museum

Entreprenör, plåt: Nils Hagbergs plåtslageri AB, Nyköping

Sörmlands museums diarienummer: KN-SLM18-0095

Länsstyrelsens diarienummer: Dnr 434-939-2018

Källförteckning

Sörmlands museums arkiv

Uppgifter från fastighetsägarna.

